

Une présentation des types d'enceintes de défense des églises-citadelle de Transylvanie, investigués chronologiquement.

Fortificațiile reprezintă pentru societatea evului mediu un program arhitectural de o deosebită importanță. Existența în Transilvania a numeroase fortificații: cetăți, castele fortificate, incintele fortificate ale orașelor și mai ales cetățile și bisericile fortificate țărănești, constituie o trăsătură specifică a arhitecturii sale medievale.

Spre deosebire de orașe, în care întreaga suprafață locuită era încercuită cu ziduri de incintă, locuitorii satelor, fiind în număr mai redus, trebuiau să se limiteze la un spațiu mai restrâns, cel mai indicat fiind incinta din jurul bisericii, aceasta din urmă, prin măsuri de fortificare urmînd să preia rolul donjonului din cetățile cavalierești.

Analizînd modificările suferite în timp de construcțiile de fortificații, observăm că ele nu decurg din schimbările stilului arhitectural corespunzînd unei anumite faze a istoriei arhitecturii, ci sînt în directă relație cu evoluția

tehnicii de atac și defensivă — aceasta avînd repercusiuni directe asupra formei în plan a incintelor, a dimensiunilor zidurilor, a dispozitivelor de apărare și a materialelor de construcție folosite.

În legătură cu aceasta reamintim că primele fortificații, urmînd o milenară tradiție locală, erau cetățile din valuri de pămînt, cu palisade și șanțuri. Cetățile de piatră au apărut în prima jumătate a sec. al XIII-lea, cunoscute fiind: lîngă Alba Iulia — cetatea Vurpăr; în valea Sebeșului — cetatea Săsciori; în Mărginimea Sibiului — cetățile Jina, Tilișca, Orlat.

După marea invazie a tătarilor din 1241 se ridică, cu îngăduința regală, numeroase reședințe nobiliare fortificate, fortificații de orașe, cetăți țărănești de refugiu ce adăposteau mai multe comune. Acestea, situate în locuri inaccesibile, pe culmi de deal, au fost abandonate, multe dintre ele în momentul în care au apărut bisericile fortificate.

Biserica-cetate Homorod, jud. Brașov — vedere generală.

*Drum de strajă pe console de lemn la biserica-cetate
Homorod, jud. Braşov.*

La Sînpetru, zwingierul a fost dublat, cetatea compunându-se din trei incinte concentrice.

La cetăţile de şes apărea şi un alt obstacol: şanţul cu apă (la Prejmer lăţimea şanţului ajungea la 18 m), şanţuri uscate (Bratei), sau terenuri mlăştinoase (Agnita). Accesul se făcea printr-un

*Turn şi porţiune de incintă (la Hărman, jud. Braşov)
guri de păcură rezolvate în grosimea zidului.*

pod ridicător cu o porţiune mobilă în dreptul porţii.

Cetăţile aşezate pe deal foloseau configuraţia terenului în scopuri strategice. Caracteristică pentru acest tip este biserica cetate Biertan, la care prima incintă interioară înconjoară marginea platoului, adaptându-se formei neregulate a reliefului. Această incintă cu patru turnuri (turnul primăriei, turnul ceasului, turnul mauseu şi turnul catolicilor) datează din sec. al XIV-lea, fiind anterioară actualei biserici.

Contemporan cu biserica este al doilea zid de incintă, care înconjoară colina pe la mijlocul pantei, destul de înclinată, de unde derivă şi particularităţile lui constructive, cu înălţimea considerabilă dinspre exterior.

În sec. al XVI-lea şi al XVII-lea, pe laturile S şi E şi pe latura V se dublează fortificaţia cu al treilea zid de incintă, spaţiul închis de acestea fiind controlat de câte un turn.

Amenajarea zvingerelor avea şi scopul măririi spaţiului ocrotit (de exemplu pentru adăpostirea animalelor) şi se construiau acolo unde se permitea extinderea spaţiului fortificat.

Tot din necesitatea lărgirii spaţiului ocrotit apare un tip destul de răspândit de incintă fortificată, reprezentat printr-o incintă circulară înaltă având adosată pe latura interioară un şir de camere pe unul sau două niveluri (Prejmer, Hărman, Miercurea Sibiului etc).

Ca urmare a înmulţirii populaţiei ce trebuia adăpostită în caz de primejdie, apare tipul cetăţilor cu curţi rectangulare juxtapuse (Chirpăr, Ighişul Nou, Moşna, Cristian-Sibiu).

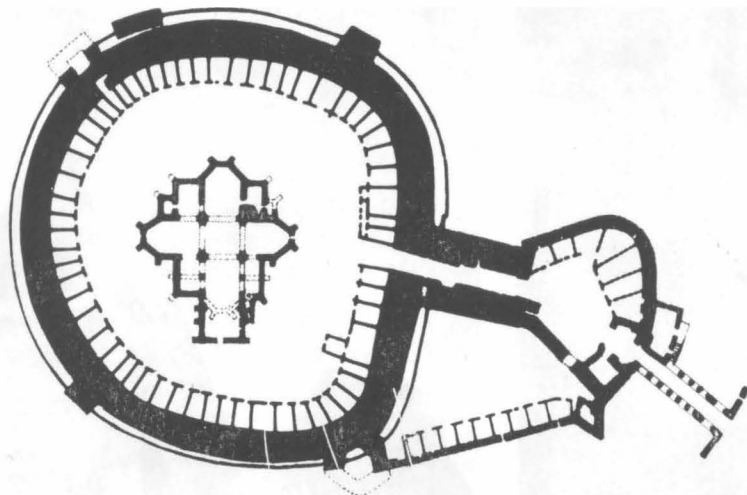
Dispozitive de apărare proprii curtinelor

După cum formele în plan ale incintelor dovedesc permanenta adaptare la evoluţia tehnicii de asediu, acelaşi lucru îl putem constata şi la dispozitivele de apărare împotriva atacului de depărtare sau apropiere.

Zidurile de incintă erau prevăzute cu drumuri de strajă a căror rezolvare putea fi: în grosimea zidului (Prejmer), pe arcade de zidărie (Moşna), parţial pe zid, parţial pe console.

Drumul de strajă asigură accesul la dispozitivele de apărare: gurile de tragere (folosite împotriva atacului din depărtare), a căror formă se modifică odată cu tehnica de luptă — înalte şi înguste la cele pentru arcaşi, sau având formă de gaură de cheie sau dreptunghi alungit la cele pentru armele de foc.

Pentru lupta din apropiere erau utilizate burdufurile de păcură, de origine orientală, rezolvate în grosimea zidului sau aplicate pe

SECOLUL
XX
RESTAURARE

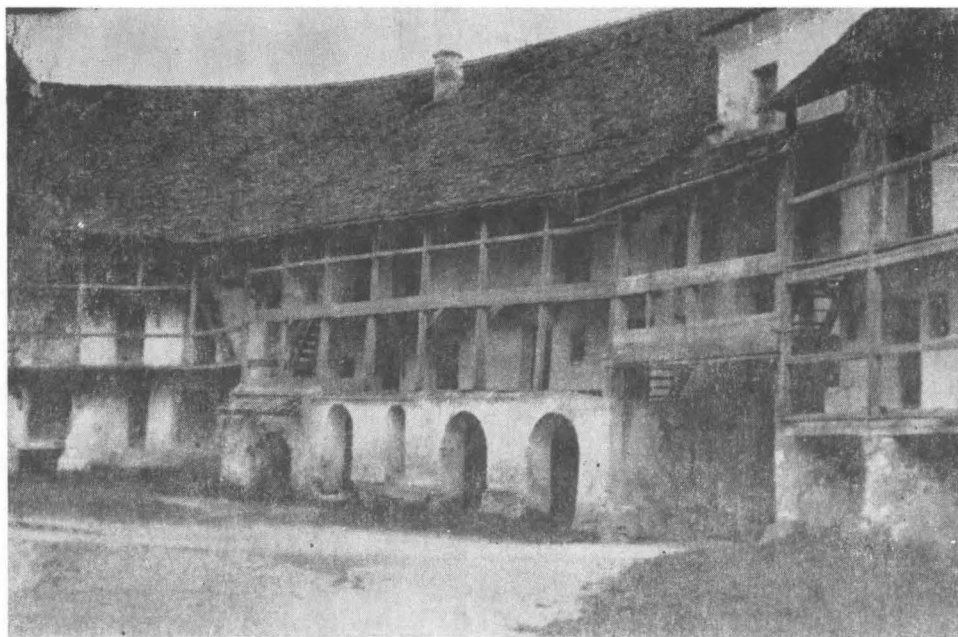
Biserica-cetate Prejmer, jud. Brașov — plan incintă

zid, avînd partea scoasă în consolă liberă iar pe latura frontală o fereastră de tragere.

Un important rol de apărare în cadrul cetăților îl aveau turnurile, asigurînd controlul flancurilor. Mai înalte în sec. al XIV-lea și al XV-lea, ele își reduc în timp numărul de niveluri și forma acoperișurilor. Apariția acoperișurilor în pupitru reprezintă o modificare intervenită

în sec. al XVI-lea, cele sub formă de coif fiind vulnerabile la tirul armelor de foc. Tot din motive strategice, intrările la nivelurile inferioare ale turnurilor erau separate. Ieșite din planul zidurilor și prevăzute cu guri de tragere pentru foc razant dispuse pe mai multe niveluri, turnurile reprezentau un dispozitiv de apărare deosebit de important, ele putînd totodată să aibă în

Biserica-cetate Prejmer — zidul de incintă văzut din interior.

Zidul de incintă la Rotbav, jud. Braşov — burdufuri pentru păcură ieşite în consolă.

Turn cu acoperiş în pupitru — incinta fortificată Dealul Frumos, jud. Sibiu.

Incinta bisericii Valea Viilor, jud. Sibiu — drum de strajă pe arcade de zidărie.

cadrul unei incinte diferite întrebuințări (atestată prin denumirea turnurilor), activitatea unei comunități putînd astfel continua și în timpul asediilor.

Implicații în tehnica construcției

Tehnica militară a influențat și tehnica construcției anumitor dispozitive. Împotriva atacului prin minare, o atenție deosebită se acorda tehnicii execuției zidurilor de incintă, a căror grosime și rezistență se opunea atacurilor. La cetatea Drăușeni zidul de incintă are la bază blocuri mari de piatră, împotriva atacului prin minare.

Drumurile de strajă se puteau rezema pe console de lemn, pe contraforți sau arcade din zidărie. Parapetele drumurilor de strajă care asigurau apărarea bazei bisericii și a turnurilor erau inițial din scînduri. În secolele XV—XVI parapetele se realizează din cărămidă (fachwerk) deoarece aceasta este mai rezistentă la impactul gloanțelor.

Folosirea cărămizii pentru construirea zidurilor de incintă a condiționat o nouă formă de sprijinire a coridoarelor de apărare. Urmînd modelul fortificațiilor orașenești, s-a preluat

soluția arcadelor semicirculare late pe care s-a așezat drumul de strajă.

La cetățile așezate pe dealuri (Biertan), arcele sînt dispuse la partea exterioară a zidului, avînd și rol de zid de sprijin a părții inferioare; în unele cazuri între arcuri și ziduri apar burdufurile de păcură.

Alcătuite astfel ca adevărate citadele, bisericile cetăți, ivite din vitejia și voința de a rezista a constructorilor lor, fac parte din istoria zburcumată a acestor locuri de atîtea ori pustiite și devastate de năvăliri vrăjmașe.

Fără a epuiza multitudinea aspectelor care caracterizează programul acestei categorii de monumente, am încercat în cele prezentate să atrag atenția asupra modului în care elemente de arhitectură militară, întîlnite de altfel la toate construcțiile de această factură ale epocii, au fost preluate și adaptate.

Aducînd mărturii despre puterea de creație, forța și ingeniozitatea populației săsești din acele vremuri tulburi, bisericile-cetăți transilvănene constituie un capitol însemnat al arhitecturii medievale de apărare de pe teritoriul țării noastre.

MARINA ILIESCU

Turnul cu ceas al bisericii-cetate Biertan — detaliu, galerie de apărare cu parapet de lemn.

Turn de incintă la biserica Dealul Frumos —detaliu, parapet de zidărie în tehnica «fachwerk».

